

АВТОРСЬКИЙ ПОГЛЯД
НА АКТУАЛЬНІ ЛІНГВІСТИЧНІ ПИТАННЯ

УДК 81'276+81'246.2(811.161.2=811.161.1)

DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTP.2026.52.124-140>

Дель Гаудіо С.

ORCID ID: 0000-0002-8441-749X

Scopus Author ID: 37019897200

ДІАЛЕКТ І УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКЕ
ЗМІШАНЕ МОВЛЕННЯ ("СУРЖИК"):
КРИТЕРІЙ РОЗМЕЖУВАННЯ

Стаття 1

***Анотація.** Останнім часом може складатися враження, що питання мовного змішування, відоме як "суржик", вичерпно розкрито як в українських, так і в міжнародних дослідженнях, а єдиним способом для вдосконалення цього питання залишаються тільки статистично-кількісні методи і підходи, що застосовуються у великих корпусах і математичних моделях (зокрема в німецьких дослідницьких групах). Якщо великі корпуси і математичні моделі здатні ефективніше ідентифікувати специфічні тенденції у змінних, що співвідносяться як із суто лінгвістичними, так і з соціальними вимірами, то, як засвідчено у деяких сучасних дослідженнях, кілька істотних питань залишаються дискусійними: насамперед наукова доречність терміну "суржик" та сутність явища, що він позначає. Попри значний інтерес до проблеми мовного змішування в Україні, спостерігається тенденція до надто широкого тлумачення цього поняття, що включає будь-які прояви мовної інтерференції або змішаного мовлення. Це ускладнює визначення об'єкта дослідження і спричиняє термінологічну невизначеність.*

Метою статті 1 названої проблеми є уточнення термінологічного апарату, критичний аналіз сучасних підходів до визначення об'єкта дослідження та виділення параметрів, що дозволяють відрізнити територіальні діалекти від українсько-російського змішаного мовлення (УРЗМ, "суржик"). У сучасній діалектології та соціолінгвістиці спроби чіткого розмежування діалектів і УРЗМ залишаються обмеженими, що підкреслює актуальність дослідження. Результати дозволяють окреслити орієнтовні межі між традиційними діалектами та УРЗМ, обґрунтовують необхідність

розмежування цих понять у науковому вжитку та демонструють доцільність запропонованого підходу для аналізу інших нестандартних форм мовлення. Отримані висновки можуть бути використані в подальших діалектологічних, соціолінгвістичних і контактологічних дослідженнях.

Ключові слова: діалект, українсько-російське змішане мовлення, суржик, критерії розмежування мовних стратів.

Інформація про автора: Дель Гаудіо Сальваторе – доктор філософії, професор секції славістики, Державний університет Салерно, Італія; професор кафедри романської філології, факультет романо-германської філології; Київський столичний університет імені Бориса Грінченка.

Електронна пошта: sdelgaudio@unisa.it; s.delgaudio@kubg.edu.ua

Del Gaudio S.

ORCID ID: 0000-0002-8441-749X

Scopus Author ID: 37019897200

DIALECT AND UKRAINIAN RUSSIAN MIXED SPEECH ("SURŽYK"); DISTINGUISHING CRITERIA AND DEMARCATION LINES Article 1

Abstract. *The phenomenon of Ukrainian Russian language mixing, commonly referred to as 'Suržyk', has been extensively studied in both Ukrainian and international scholarship. It is often assumed that further research can only be advanced through statistical and quantitative methods applied to large corpora and computational models, particularly those developed by some research groups. While such approaches are effective for identifying ongoing trends and correlating linguistic and social variables, several fundamental questions remain unresolved. Chief among these are the linguistic validity of the term 'Suržyk', the nature of the phenomenon it denotes, the object of research and the differentiation from other nonstandard Ukrainian varieties.*

Despite significant scholarly contribution, some researchers still interpret the concept too broadly, including virtually any instance of linguistic interference and code-mixing. This broad usage complicates the identification of the research object and creates terminological ambiguity, which limits the comparability and clarity of this field of studies.

Therefore, the first part of this article aims to clarify the terminological issue, critically assess contemporary approaches, and establish criteria for distinguishing Ukrainian territorial dialects from Ukrainian Russian mixed speech (URMS, 'Surzhyk') and other potential forms of language mixing. In

contemporary dialectology and sociolinguistics, systematic attempts to differentiate rural dialects from URMS remain extremely limited, emphasizing the relevance of the present study.

The results of the linguistic analysis – which will ensue in the second part of this study – will more effectively delineate approximate demarcation lines between traditional dialects and URMS, thus providing a more reliable framework for future research in dialectology, sociolinguistics, and language contact studies.

Keywords: *Dialect(s), Ukrainian Russian mixed speech (URMS), Surżyk, Distinguishing criteria.*

Information about author: *Del Gaudio Salvatore – PhD, Dr. Professor, section of Slavistics, University of Salerno, Italy; Professor, Chair of Romance Languages, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.*

E-mail: *sdelgaudio@unisa.it; s.delgaudio@kubg.edu.ua*

Вступні зауваги.¹ Багато вчених-славістів твердять, що проблеми суржику вже розв'язано, а єдиним способом поглиблення цього питання є тільки статистично-кількісний підхід, у межах якого працює Г.Гентшель та його соціолінгвістична школа. Відомо, що такий підхід спирається на великі корпуси з використанням математичних моделей та здатний ефективно позначати специфічні тенденції у змінних формах, співвідносних із лінгвістичними та соціологічними вимірами. Проте, як свідчать деякі сучасні дослідження, кілька важливих питань досі залишаються дискусійними. Попри численні праці про змішане, переважно усне мовлення України, особливо з другої половини 2000-х років, ці питання стосуються насамперед наукової доречності терміна і сутності лабільного явища, що частіше позначають як "суржик".

Актуальною проблемою є взаємодія між змішаним мовленням та іншими різновидами мовлення, зокрема з територіальними діалектами. Важливо на підставі емпіричних даних виявити критерії орієнтовного розмежування форм змішаного мовлення ("суржику") від діалектних. Для такої диференціації потрібно переосмислити об'єкт дослідження і пов'язану з ним термінологію.

¹ Ця стаття – частково адаптована з попередньої італійськомовної праці автора – підготовлена з урахуванням інтересів української аудиторії.

.....

Мета статті – уточнити термінологічно-концептуальний апарат, пов'язаний із поняттями "суржик" і "діалект"; з'ясувати критерії відокремлення діалекту від змішаного мовлення; дослідити взаємодію між діалектом і суржиком та обґрунтувати розмежування між ними.

1. Деякі поняттєво-термінологічні уточнення. Термін *суржик*, що має народне походження і зберігає додаткові конотації, потребує уточнення, як і сам об'єкт дослідження. У попередніх працях автора [16 та ін.] обговорено питання основного об'єкта дослідження – це змішане мовлення, сформоване на основі народнорозмовної української мови з домішками справжніх або ймовірних російських елементів².

Спроби окреслити точний об'єкт дослідження сягають початку ХХІ ст. та активізувалися, зокрема, після першого міжнародного симпозіуму, присвяченого суржику та трасянці (Ольденбург, 2007). Як наслідок, дехто з українських мовознавців запровадив термін *українсько-російський суржик* [11]³. Натомість, Г. Гентшель та його дослідницька група почали називати цю суміш німецькою аббревіатурою URGR (= *ukrainisch-russische gemischte Rede*); цей акронім пізніше адаптовано до англійської мови як URMS (= *Ukrainian Russian Mixed Speech*) [20, с. 4], тобто *українсько-російське змішане мовлення*. До появи зазначеної термінології було введено також термін *прототип суржика* або *базовий суржик*. Отже, між діалектним субстратом і цим явищем ми вбачили стійкий зв'язок, і тому потрібно зважати не тільки на соціолінгвістичні параметри, які тривалий час панували і досі домінують у дослідженнях, а й на історичні та діалектні. Справді, взаємодія з діалектами є першоосновою формування цього мовного утворення [16, с. 19-20].

Різновид усного мовлення в Україні, який кваліфікуємо як систему, здебільшого характеризує окремі групи населення

² Дехто, цілком справедливо, услід за автором цієї статті, визначає останні як "псевдоросіїзми" [2, с. 566].

³ Таке визначення також подано в одній електронній петиції (2019) на сайті Кабінету Міністрів України, див. <https://petition.kmu.gov.ua/petitions/2253>

середньо-старшого покоління (мовних груп від 50 років), які переважно мають сільське походження, хоч можуть жити в містах. Цих мовців зазвичай асоціюють із недостатнім рівнем освіти, соціальною і трудовою мобільністю між селом і містом. Проте різноманітні польові дослідження і включене спостереження засвідчують, що носії "третього коду"⁴ України не завжди є малоосвіченими.

Однією з дискусійних проблем досі є та, що дехто із українських соціолінгвістів і, відповідно, ЗМІ, уживає термін *суржик* як загальне позначення будь-якого інтерферентного явища, не виділяючи його в текстах праць семантично чи графічно. Тому в таких дослідженнях "суржик" є вказівкою на будь-яку форму мовного змішування. Інколи цим терміном називають навіть незначні прояви інтерференції, що типові для двомовних і багатомовних суспільств і зумовлені різними психолінгвістичними й соціолінгвістичними факторами⁵. Крім того, варіанти російської мови, якими розмовляють в Україні, можуть також зараховувати до такого явища. Використання цього контроверсійного терміна зумовлене також тим, що його зафіксовано в низці наукових статей у різних виданнях енциклопедії "Українська мова". Щоправда, автор статті в енциклопедії наголошував на різних варіантах і контекстах його вживання [9, с. 665–668].

Можна зробити висновок, що основним об'єктом дослідження є змішане мовлення на основі української мови (або, точніше, українського діалектного мовлення з певною кількістю генералізованих, надрегіональних рис) із накладанням російських елементів та гібридних форм. Таке поєднання різних за походженням елементів для мовців окремих груп є первинною комунікативною системою (= L1⁶) і "третім кодом"

⁴ Це теза про те, що в українському мовному просторі, фактично співіснують не дві, а три мовні системи: 1) українська літературна мова; 2) російська мова і 3) УРЗМ "суржик" [1; 16, с. 258–264].

⁵ Однак зазначимо, що в минулому, особливо в радянський період, суржик міг також засвідчувати вплив української мови на російську, що було характерним для міських та індустріальних периферій великих міст центрально-східної України.

⁶ Лат. *lingua prima* = перша мова.

України. У цьому контексті, на нашу думку, визначення УРЗМ, запропоноване Г. Гентшелем, є доцільним. Попри те в низці недавніх публікацій також уживають термін *українсько-російський суржик*. Усунення акроніма УРЗМ і повернення до другого зумовлено прагненням уникнути культурно-політичних асоціацій із радянським минулим, зокрема щодо російського варіанта акроніма *УРСР*. Дехто з мовознавців пропонує знову вживати термін *суржик* "без додаткових конотацій" [8, с. 229–230]. Проте після майже двадцятирічної дискусії та пошуку нейтрального терміна ми вважаємо повернення до терміна *суржик* недоречним, тому послуговуємося аббревіатурою *УРЗМ*.

Зазначимо, що Г. Гентшель і О. Палінська для позначення цього явища як частини загальної мовної системи використовують також термін *мезолект*, що узгоджується з класифікацією К. Вульгайзера, запропованою на Ольденбурзькому симпозіумі 2007 року і розвиненою в подальших дослідженнях [23, с. 149-150]. Щодо доречності запозиченого з креолістики поняття, за допомогою якого традиційно описують позаєвропейську мовну специфіку, ми висловлюємо певні сумніви насамперед через те, що цей термін не позбавлений додаткових конотацій, але, функціонально, розуміємо обраний авторами підхід.

Розв'язання проблеми ускладнюється, якщо врахувати індивідуальне, або ідіолектне, змішування кодів (тобто "суржик" у широкому витлумаченні), що реалізується як в окремих висловлюваннях, так і в дискурсі. Справді, включені спостереження і польові дослідження також засвідчують приклади спонтанного змішування мовних кодів, їх перемикання. Ці різновиди змішування мов можуть бути зумовлені такими причинами:

- 1) інтенсивною інтерференцією, залежною від соціально-комунікативного контексту;
- 2) специфікою емоційного стану мовців;
- 3) ментальними асоціаціями з певними історичними періодами або залежно від ситуативного контексту (наприклад, радянська номенклатура і пов'язані з нею реалії);

4) недостатнім рівнем мовної свідомості й компетентності мовця;

5) невпевненістю у власних мовних засобах у користуванні іншим мовним кодом.

У невдалій спробі пристосування до співрозмовника або під впливом наведених вище причин – особливо, коли мовець не знає достатньою мірою літературної мови і схильний до використання різних елементів, це може спричиняти до появи гібридних форм і несистематичного використання граматики та лексики різних мов. Однак окреслити індивідуальний мовний акт складно, бо визначальну роль відіграє також психолінгвістичний компонент.

Ідіолектне мовлення надає часткову оцінку такому мовному явищу, як "суржик". Деякі українські та польські соціолінгвісти, під імовірним впливом мовної ідеології та латентного пуризму, схильні аналізувати лише окремі прояви змішаного, інтерферентного мовлення. Зрозуміло, що в їх потрактуванні мовного явища доречно говорити про нестабільний і безсистемний характер такої усномовної суміші [14, с. 138; 6, с. 31-32; також див. 7].

Зауважимо, що "суржик" у загальному тлумаченні здебільшого кваліфікують як соціолект і пов'язують із певними соціальними групами й міськими контекстами, як, наприклад, ринки (базари), периферії малих і середніх міст та ін. Це, принаймні, *ab origine*, різновид мовлення, який використовують громадяни з недостатнім рівнем освіти, що неспроможні грамотно висловлюватися українською літературною мовою і, зокрема, не знають норм того варіанта літературної мови, який рекомендують і якого дотримуються на сучасному етапі культурно-мовної українізації. Наголосимо, що чинний стандарт характеризує певний прескриптивізм з очевидними й латентними пуристичними рисами, як зазначено в численних студіях. Ця тенденція зумовлює усунення тих структурних елементів, які подібні до елементів російської мови або збігаються з ними і, додамо, можуть мати церковнослов'янську традицію [10; 17]. Крім того, інколи особи з високим рівнем

.....

освіти пристосовуються до мовного середовища і мовлення співрозмовника, до кола якого вони могли первісно належати [16, с. 256].

Натомість визначення діалекту зазвичай є менш проблематичним, принаймні на поверхневому рівні аналізу, зокрема у східнослов'янській лінгвістиці, ураховуючи тривалу традицію діалектологічної науки як самостійної дисципліни. В українському мовознавстві, на відміну від західноєвропейського, діалект витлумачують як узагальнену сукупність територіальних говіркових одиниць, що представляють структурно близькі мікросистеми (говірки) і що є ієрархічно підпорядкованими загальнонаціональній мові [3, с. 145].

2. Взаємозв'язки між формами змішаного мовлення і діалектами. Українсько-російське змішане мовлення, тобто "суржик" у вузькому і народному розумінні, як засвідчено в різноманітних текстах, демонструє низку сталих повторюваних і надговіркових, надрегіональних рис, що дає підстави кваліфікувати таке явище як своєрідне койне. Ці спільні риси не залежать від регіону постання.

Більшість дослідників схиляється до думки, що таке мовне нерозрізнення сформувалося в доіндустріальний період, зокрема на етапі, який передував першій хвилі загальної мовно-культурної українізації 20-х років ХХ ст.⁷. Недарма, як вважає дехто з дослідників, можна говорити про різні варіанти української літературної мови, пов'язані з культурно-політичними центрами ще до початку українізації [15, с. 230–235; також див. 5].

Як відомо, це явище набуло поширення з інтенсифікацією індустріалізації великих міських конгломератів центральної та східної України. У такий спосіб відбувався процес взаємного зближення розмовних і літературних варіантів української та російської мов, які не були повністю стандартизованими й зазнавали зросійщення міст. Вплив чинного літературного

⁷ Ю.В. Шевельов, наприклад, зазначав, що він уперше почув слово *суржик* на позначення українсько-російського мовного змішування у 30-х роках у Харківському газетному технікумі [12, с. 173].

стандарту на УРЗМ почав посилюватися лише з другої половини 90-х років ХХ ст. Для діалектів, а точніше, говірок, традиційно були характерні більш специфічні ознаки. Проте в останні десятиріччя через низку екстралінгвальних факторів (інтенсивна стандартизація, глобалізаційна динаміка) спостерігаємо тенденцію до зникнення діалектних особливостей або їх злиття в ширші регіоналізовані варіанти. Ще однією причиною втрати діалектних особливостей є внутрішня міграція великих груп населення внаслідок ескалації російської війни проти України, особливо після 24 лютого 2022 року до сьогодні. Отже, діалекти через постійну конвергенцію до відповідних стандартних мов-еталонів демонструють тенденцію до творення регіональних варіантів. Подібний процес регіоналізації спостерігається у багатьох європейських мовах, а в Україні та Білорусі ці процеси посилюють змішуваний характер мовлення [13; 21, с. 4–5].

Постає запитання: як відрізнити діалект у широкому витлумаченні від УРЗМ ("суржику")? Насамперед потрібно виокремити зони (ареали), що є відносно однорідними з діалектного погляду і де народнорозмовна українська мова міст не засвідчує суттєвого варіювання. Потім дані УРЗМ, зібрані на попередньо визначеній і гомогенній території як із діалектологічного погляду, так і за сприйняттям мовців, можна аналізувати. Таким ареалом, наприклад, є центрально-північна Україна, зокрема Київ, східна частина сусідньої Житомирської області, південна частина Чернігівської області та сусідня Сумська область тощо. Цей аналіз передбачає спостереження, виокремлення та зіставлення діалектних особливостей із розмовним різновидом української мови, притаманним відповідним територіям. Морфолого-синтаксичні та семантико-лексичні розбіжності між "справжніми" діалектними елементами і формами усного мовлення змішаного типу обраного ареалу можна пояснити як російський вплив і як процес гібридизації.

На фонетичному рівні потрібно також урахувати специфічні фонетичні риси діалектного ареалу (говірок) і зіставити їх із відповідним різновидом української мови, якою розмовляють на цій території. Варто також визначити, хоч приблизно, ті

.....

характерні риси, які притаманні змішаному мовленню або асоціюються з ним. Порівняння цих рис, що асоціюються з УРЗМ, з діалектом, розмовною українською мовою, типовою для обраної території, та з українським(и) варіантом(-ами) російської мови певних зон, виявляє, принаймні синхронно, орієнтовну лінію розмежування між діалектом та іншими різновидами мови.

Однак, як зазначено вище, в аналізі мовних одиниць потрібно зважати на надрегіональні та генералізовані риси, що характеризують УРЗМ. Якщо прагнемо зрозуміти походження і природу досліджуваного явища, потрібно дотримуватися таких методологічних вимог: а) досконале знання діалектної картини і соціодіалектного ландшафту досліджуваної території; б) знання історії української мови й основних етапів її розвитку; в) застосування відповідного лексикографічного інструментарію (історичних та етимологічних словників, лінгвістичних атласів тощо)⁸. Отже, треба не обмежуватися тільки соціолінгвістичним підходом, а об'єднувати критерії традиційної та соціальної діалектології.

Водночас було б доцільно аналізувати суржикові дані також у ширшому історико-лінгвістичному контексті, який має враховувати різні етапи формування і стандартизації сучасної української мови: з першої половини XIX ст. через 20-ті роки XX ст. до періоду здобуття незалежності і з 1991 року дотепер.

Наголосимо, що за останнє десятиріччя, зокрема після російського вторгнення в Україну 2022 року, пуризм і нормативна нетолерантність до всього, що може здаватися наближеним до російської мови або навіть і збігається з мовою чи культурою, ще більше посилюються. Некритичне ставлення до граматичної і лексичної спадщини української мови разом із відбором і відхиленням таких елементів мови, що

⁸ Ці критерії було сформульовано у працях Дель Гаудіо [4, с. 226–228]. Уперше автор представив їх на Ольденбурзькому симпозіумі 2007 року, а пізніше адаптували співробітники групи Г. Гентшеля, зокрема О. Палінська, для інтерпретації мовних фактів. Без цього аналіз даних залишився б переважно у формальних межах статистично-кількісної соціолінгвістики, інтерпретація якої не завжди є надійною.

перетинаються з російською або інтерпретуються як кальки, підтверджено в численних радіопрограмах і блогах, відомих як "антисуржик"⁹. Навіть спроби декого з істориків української мови трактувати ймовірні росіянізми або псевдоросіянізми і суржикізми контекстуально і в такий спосіб гальмувати цю тенденцію зазнають поразки на хвилі мовного пуризму.

За аналогією до подібного явища білорусько-російського змішаного мовлення (трасянки), вважаємо УРЗМ "напівдіалектом", спираючись на концепцію І.П. Клімова [22, с. 179]. На нашу думку, одна з основних відмінностей між територіальними діалектами та УРЗМ полягає в тому, що друге має ширше міжрегіональне і діастрастичне поширення. Воно функціонує як L1: для тих поколінь, які народилися між двома світовими війнами і, зокрема, після Другої світової війни (із 40-х років XX ст.).

3. УРЗМ і діалекти: розмежувальні лінії. Приблизне розмежування традиційних діалектів і УРЗМ, за винятком деяких загальних і вже запропонованих критеріїв, можна проводити тільки після ретельного аналізу діалектних даних, порівнюючи їх з іншими стандартними та нестандартними варіантами мови, що взаємодіють у цьому процесі. Справді, діалекти демонструють низку фонетичних, морфологічних, а також лексичних ознак, які не входять до місцевого УРЗМ (пор. поняття "прототип суржика"), для цього ми досліджували українські прикордонні говірки північно-західної Чернігівщини на кордоні з Білоруссю, неподалік від Російської Федерації¹⁰. Аналіз ґрунтований на емпіричних даних, а також на сприйнятті тих місцевих носіїв мови (інформантів), які засвідчили вищий рівень мовної свідомості та чутливості. Додаткову інформацію про контекст використання, сприйняття та

⁹ Надаємо тут тільки деякі вибіркові приклади.: Країна ФМ; 24 Канал (Волошин 2023) <https://surli.cc/ulywsf>; <https://ukr-mova.in.ua/library/antusurzhuk/> та ін.

¹⁰ Зауважимо, що ця діалектна смуга належить до ширшої території північно-східного Полісся, суміжної з відповідними діалектними різновидами, які мають як "мови-дах" – у сенсі німецького лінгвіста Г. Клос (Heinz Kloss) – білоруську і, певною мірою, російську.

.....

оцінювання говірок порівняно з УРЗМ отримано за допомогою анкет та фокус-груп інтерв'ю [18]¹¹.

Деякі фрагменти дискусійних фокус-груп за участі свідомих школярів підтверджують наші попередні спостереження. Учасники здатні відрізнити говірку від змішаної мови (суржику) переважно на основі фонетичних та лексичних критеріїв (з їхніх уст: "вимова" та "слова"). Крім того, інформанти зазначають, що традиційний діалект із білоруськими елементами є характерним для сільських населених пунктів Ріпкинського району і ним розмовляють люди літнього віку, тоді як у містах і серед молоді переважає (або переважала до початку війни) російська мова або змішані форми. Мова молодого покоління наближається до узагальненого типу УРЗМ. Їхній різновид мовлення позбавлений справжніх особливостей білоруського типу і яскравих діалектних рис [19, с. 245]. На думку респондентів, діалектом розмовляють здебільшого представники старшого покоління (віком понад 70 років).

Лінгвістичний аналіз основних діалектних особливостей та їх усунення або адаптування у процесі переходу до змішаної мови буде ілюстровано у другій частині статті.

Висновки. У сучасній українській соціолінгвістиці та теорії мовних контактів гостро постала потреба переглянути деякі ключові термінологічні питання, що стосуються поняття та окреслення об'єкта дослідження мовного явища, відомого як "суржик". Це зумовлено тим, що дехто із соціолінгвістів, усупереч двом десятиріччям академічної дискусії про те, як кваліфікувати цей феномен, використовують термін *суржик* у загальному значенні будь-якої мовної суміші чи будь-якої форми інтерференції або відхилення від норми сучасної літературної української мови. Інколи вживають цей термін науково-популярного походження навіть для опису незначної української інтерференції на російську мову в Україні. Причини такого підходу до розв'язання спірних питань можуть бути

¹¹ Дискусійні (фокус-) групи відбулися в загальноосвітній школі №2 м. Ріпки (колишній районний центр Чернігівської області), колективові якої ми висловлюємо щире подяку.

пов'язані з тим, що проблему не було адекватно вивчено. Імовірно, що частина наукової спільноти ще не акцептує або не враховує міжнародні наукові висновки щодо таких аспектів.

Змішане мовлення, (тобто УРЗМ) спирається на українську (наддіалектну) базу з домішкою справжніх або передбачуваних росіянізмів і ймовірних гібридних форм. Тому, як зазначено в низці праць автора, для ефективного вивчення цього феномену необхідно вийти за межі суто соціолінгвістичних параметрів і враховувати також діалектологічну та історико-лінгвістичну перспективи.

Попри зосередження цієї розвідки на українських говорах прикордоння України, Білорусі та частково Російської Федерації (північний захід Чернігівської області), запропонована методологія не претендує на вичерпність, однак може слугувати моделлю для виокремлення інших регіональних варіантів УРЗМ. Феномен доцільно аналізувати в межах макроареалів; останніми роками цей підхід частково реалізовано Гентшелем і його дослідницькою групою.

Незважаючи на те, що аналіз і порівняння традиційних мовних рівнів (фонетичного, морфологічного, лексичного тощо) буде продовжено в другій частині цієї статті, попередні дослідження автора засвідчили, що в процесі переходу від діалекту до УРЗМ простежується загальна тенденція до усунення деяких характерних діалектних форм і елементів, спільних – у цьому конкретному випадку – з білоруськими варіантами. Відповідно, до УРЗМ ("суржику"), який слугує своєрідним "мовним контейнером", переходять лише окремі типові діалектні риси, деякі розмовні елементи, архаїзми, а також справжні чи передбачувані росіянізми.

Отже, інтерпретація того, чи певне висловлювання та/або сукупність елементів належать до змішаної мови як результат російського впливу, чи ні, залежить також від низки екстралінгвальних чинників, серед яких важливу роль відіграє зміна мовної свідомості, що є наслідком пуризму і мовного прескриптивізму культурної українізації. Це підтверджують численні сучасні медіапрограми "антисуржику", які, зокрема

після російського вторгнення 2022 року, поширені у ЗМІ та інтернеті. Хоча така реакція на "мову агресора" є зрозумілою і певною мірою виправданою, вона також свідчить про некритичне ставлення до власної української мовної спадщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гентшель Г., Тараненко О. Двомовність чи трикодовість: українська мова, російська мова і "суржик" в Україні (аналіз і лінгвістично-географічне картографування). *Мовознавство*. 2022. № 1. С. 21–50.
2. Гончаренко А. Псевдоросійськи в українській мові. / За ред. Б.М. Ажнюк. *Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. С. 565–614.
3. Гриценко П.Ю. Діалект. *Українська мова. Енциклопедія* / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко та ін. Вид. 2-ге. Київ: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 2004. С. 145–146.
4. Дель Гаудио С. Украинско-русская смешанная речь "суржик" в системе взаимодействия украинского и русского языков. *Slověne = Слов'яне. International Journal of Slavic Studies*. 2015. № 4 (2). С. 214–246.
5. Матвіяс І.Г. *Варіанти української літературної мови*. Київ: НАН України. Ін-т укр. мови, 1988. 162 с.
6. Масенко Л.Т. *Суржик між мовою і языком*. Київ: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2011. 135 с.
7. Мозер М. "Суржик" чи "суржики"? *Українська мова*, 2016. № 1 (57). С. 21–54.
8. Палинська О., Хентшель Г. Региональные особенности использования украинско-русской смешанной речи (суржика) и влияние диалектов: приставки и предлоги вид / от. *LingVaria*. 2022. № 2 (34). С. 229–253.
9. Тараненко О.О. Суржик. / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко та ін. Вид. 2-ге. Київ: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 2004. С. 665–668.
10. Тараненко О.О. Сучасні тенденції до перегляду нормативних засад української літературної мови і явище пуризму. *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 85–104.
11. Тараненко О.О. Українсько-російський суржик: статус, тенденції, оцінки, прогнози. *Мовознавство*. 2008. № 1. С. 14–30.
12. Шевельов Ю (Шерех Юрій). Я – мене – мені... (і довкруги): Спогади (т. 1: *В Україні*). Харків – Нью-Йорк: М.П. Коць, 2001.

13. Auer P., Hinskens F. The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area. *Sociolinguistica*. 1996. № 10 (1), P. 1–30.

14. Bracki A. Suržyk – opys i vyznačennja ramok javišča. *Studiji z ukrajinistyky*, 7. *Skarby kul'tury–bezsmertja naciji: zbirnyk naukovyx prac'*. Kyiv, 2007. P. 132–145

15. Danylenko A. How many varieties of Standard Ukrainian does one need? (Revising the Social Typology of Standard Ukrainian). *Die Welt der Slaven*. 2015. № LX. P. 223–247.

16. Del Gaudio S. *On the Nature of Suržyk: a Double Perspective*. [Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 75]. München, Berlin, Wien: Otto Sagner, 2010. 326 P.

17. Del Gaudio S. Linguistic ideology and Language Changes in Contemporary Ukrainian Grammar and Lexis. *Die Welt der Slaven*. 2015. № LX. P. 145–165.

18. Del Gaudio S. Language Situation in Ripky (Černihiv): results of a focus group research. *East/West. Journal of Ukrainian Studies*. 2020. № 7(2). P. 201–216.

19. Del Gaudio, S. Dialetto e lingua mista ucraino-russa ("suržyk"): criteri distintivi e linee di demarcazione. *Ricerche Slavistiche. Nuova serie*. 2025. № 8 (68). P. 233–259.

20. Hentschel G. (2014). "Trasjanka" und "Suržyk" – zum Mischen von Sprachen in Weißrussland und der Ukraine: Einführung in die Thematik und Ausblick auf den Band. / G. Hentschel, O. Taranenko, S. Zaprudski (Eds.). *Trasjanka und Suržyk – gemischte weißrussisch-russische und ukrainisch-russische Rede. Sprachlicher Inzest in Weißrussland und der Ukraine?* Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014. P. 1–26.

21. Hentschel G., & Palinska O. Restructuring in a mesolect: A case study on the basis of the formal variation of the infinitive in Ukrainian–Russian suržyky. *Cognitive Studies | Études cognitives*. 2022. № 22, P. 1–21.

22. Klimaŭ I. Trasjanka und Halbdialekt: zur Abgrenzung von Phänomenen der *parole* und der *langue*. G. Hentschel, O. Taranenko, S. Zaprudski (Eds.), *Trasjanka und Suržyk – gemischte weißrussisch-russische und ukrainisch-russische Rede. Sprachlicher Inzest in Weißrussland und der Ukraine?* Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014. P. 173–192.

23. Woolhiser C. Social and structural factors in the emergence of mixed Belarusian-Russian varieties in rural Western Belarus. / G. Hentschel, O. Taranenko, S. Zaprudski (Eds.). *Trasjanka und Suržyk-gemischte weißrussisch-russische und ukrainisch-russische Rede*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014. P. 143–162.

REFERENCES

1. Auer, P., & Hinskens, F. (1996). The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area. *Sociolinguistica*, 10 (1), 1–30 [in English].

2. Bracki, A. (2007). Suržyk – opys i vyznačennja ramok javišča. *Studiji z ukrajinistyky*, 7, 132–145. *Skarby kul'tury–bezsmertja naciji: zbirnyk naukovyx prac'*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Danylenko, A. (2015). How many varieties of Standard Ukrainian does one need? (Revising the Social Typology of Standard Ukrainian). *Die Welt der Slaven*, LX, 223–247 [in English].
4. Del Gaudio, S. (2010). *On the Nature of Suržyk: a Double Perspective*. [Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 75]. München, Berlin, Wien: Otto Sagner [in German].
5. Del Gaudio, S. (2015). Ukrainian-Russian Mixed Speech "Suržyk" within the System of Ukrainian and Russian Interaction. *Slověne = Словѣне. International Journal of Slavic Studies*, 4(2), 214–246 [in Russian].
6. Del Gaudio, S. (2015). Linguistic ideology and Language Changes in Contemporary Ukrainian Grammar and Lexis. *Die Welt der Slaven*, LX, 145–165 [in English].
7. Del Gaudio, S. (2020). Language Situation in Ripky (Černihiv): results of a focus group research. *East/West. Journal of Ukrainian Studies*, 7(2), 201–216 [in English].
8. Del Gaudio, S. (2025). Dialetto e lingua mista ucraino-russa ("suržyk"): criteri distintivi e linee di demarcazione. *Ricerche Slavistiche. Nuova serie*, 8 (68), 233–259 [in Italian].
9. Hentschel, G. (2014). "Trasjanka" und "Suržyk" – zum Mischen von Sprachen in Weißrussland und der Ukraine: Einführung in die Thematik und Ausblick auf den Band. In: G. Hentschel, O. Taranenko, S. Zaprudski (Eds.): *Trasjanka und Suržyk – gemischte weißrussisch-russische und ukrainisch-russische Rede. Sprachlicher Inzest in Weißrussland und der Ukraine?* (pp. 1–26). Frankfurt am Main: Peter Lang [in German].
10. Hentschel, G., & Palinska, O. (2022). Restructuring in a Mesolect: A Case Study on the Basis of the Formal Variation of the Infinitive in Ukrainian–Russian Surzhyk. *Cognitive Studies | Études cognitives*, 22, 1–21 [in English].
11. Hentschel, G., & Taranenko, O. (2022). Bilingualism or Tricodicism: Ukrainian, Russian and "Suržyk" In Ukraine (analysis and linguistic-geographical mapping). *Movoznavstvo*, 1, 21–50 [in Ukrainian].
12. Honcharenko, A. (2024). Pseudorussianisms in Ukrainian. B.M. Azhniuk (Ed.), *Language and War: dynamics of the language system and language policy* (pp. 565–614). Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Burago [in Ukrainian].
13. Hrytsenko, P.Yu. (2004). Dialekt. V.M. Rusanivsky, O.O. Taranenko et al. (Eds.), *Ukrainian Language. Encyclopedia* (pp. 145–146). Kyiv: Vydavnytstvo "Ukrainska entsyklopediia" im. M.P. Bazhana [in Ukrainian].
14. Klimaü, I. (2014). Trasjanka und Halbdialekt: zur Abgrenzung von Phänomenen der *parole* und der *langue*. G. Hentschel, O. Taranenko, S. Zaprudski (Eds.), *Trasjanka und Suržyk – gemischte weißrussisch-russische*

und ukrainisch-russische Rede. Sprachlicher Inzest in Weißrussland und der Ukraine? (pp. 173–192). Frankfurt am Main: Peter Lang [in German].

15. Masenko, L.T. (2011). *Surzhyk between language and idiom*. Kyiv: Vydavnychiy dim "Kyievo-Mohylianska Akademiia" [in Ukrainian].

16. Matviias, I.H. (1998). *Variants of the Ukrainian Literary Language*. Kyiv [in Ukrainian].

17. Mozer [Moser], M. (2016). "Surzhyk" chy "Surzhyky"? *Ukrainian language*, 1 (57), 21–54 [in Ukrainian].

18. Palinska, O., & Hentschel, G. (2022). Regional properties in Ukrainian-Russian mixed speech (surzhyk) and the influence of dialects: prefixes and prepositions vid / ot. *LingVaria*, 2 (34), 229–253 [in Ukrainian].

19. Shevelov, Yu. (2001). I – me – myself... (and around): Memories (vol.1: *In Ukraine*). Xarkiv – New York [in Ukrainian].

20. Taranenko, O.O. (2004). Surzhyk. V.M. Rusanivsky, O.O. Taranenko et al. (Eds.), *Ukrainian Language. Encyclopedia* (pp. 665–668). Kyiv: Vydavnytstvo "Ukrainska entsyklopediia" im. M.P. Bazhana [in Ukrainian].

21. Taranenko, O.O. (2005). Modern tendencies to the Revision of the normative principles of the Ukrainian standard language and the phenomenon of purism. *Movoznavstvo*, 3–4, 85–104 [in Ukrainian].

22. Taranenko, O.O. (2008). Ukrainian-Russian Surzhyk: Status, Tendencies, Estimations, Prognoses. *Movoznavstvo*, 1, 14–30 [in Ukrainian].

23. Woolhiser, C. (2014). Social and structural factors in the emergence of mixed Belarusian-Russian varieties in rural Western Belarus. G. Hentschel, O. Taranenko, S. Zaprudski (Eds.), *Trasjanka und Suržykgemischte weiBrussisch-russische und ukrainisch-russische Rede* (pp. 143–162). Frankfurt am Main: Peter Lang [in English].

Дата надходження до редакції – 21.04.2026

Дата затвердження редакцією – 04.05.2026

Ця публікація ліцензована на умовах Creative Commons Attribution 4.0 International License